

TARTALOM.

I. Értékezesek.

	Lap
<i>Csengeri</i> János dr.: Propertius elégiáiból	457
<i>Ferenczi</i> Zoltán dr. beszéde az Erd. Irod. Társaság millenáris díszgyűlésén	340
<i>Finály</i> Gábor dr.: A palatinusi fibula	112
<i>Gál</i> Kelemen dr.: Sófálvi József. <i>Haraszi</i> Gyula dr.: A francia népköltészetéről I—II. közlemény 195.	469
<i>Hegedüs</i> István dr.: Mátyás király Antonius Constantius olasz költőnek. Irta Janus Pannonius ..	241
E. <i>Kovács</i> Gyula: A mi ezerévünk. (Ünnepi óda az Erd. Irod. Társ. mill. díszgyűlésén)	379
<i>Kropf</i> Lajos: Gritti egri püspöksége — — Az avversai gyilkosság I—IV. közlemény	355
<i>Kuun</i> Géza dr. elnöki megnyitója az Erd. Irodalmi Társaság millenniumi díszgyűlésén	15
<i>Márki</i> Sándor dr.: Monroe s a Monroe-elv. I—II. közlemény. 1, 49 — — Város és haza. (Ünnepi beszéd Kolozsvár városa millenniumi díszgyűlésén)	258
— — Mátyás és a renaissance. 359	289
<i>Orosz</i> Endre: A »Kurjácaka-gredai« ösemeri telep Kécsán. I—II. közlemény	1, 49
Cs. <i>Papp</i> József: Descartes emlékezete	22, 62
<i>Szédeczky</i> Lajos dr.: Középázsiai élmények. A gr. Zichy expedíció útja a Kaspiótól Bocharáig	115
— — Emlékezzünk régiokról. (Ünnepi beszéd a kolozsvári Ferencz József tud.-egyetem millenniumi díszgyűlésén)	145
	293

	Lap
<i>Széchy</i> Károly dr.: Ezer év. (Ünnepi óda a kolozsvári egyetem millenniumi díszgyűlésén)	316
<i>Téglás</i> Gábor dr.: A rómaiak végvárai a Hargita-hegység alján s a keleti határvédelem czélja és rendszere. I—II. közlemény 384.	416
<i>Török</i> István dr.: Deáki Filep Pál életrajzához	475
<i>Várnai</i> Sándor: Magyar mysticuskok	428
<i>Veress</i> Ignác: A magyar nyelvjárások. I—II. közl.	409, 463

II. Irodalmi Szemle.

I. Hazai irodalom.

<i>Asbóth</i> János: Korunk uralkodó eszméi. Ism. <i>Rácz</i> Lajos	229
<i>Comenius</i> Ámos János nagy oktatóstana. Latinból fordítá <i>Dezso</i> Lajos; ism. <i>Rácz</i> Lajos	484
<i>Daniel</i> Gábor id.: A Vargyasi Daniel-család eredete és tagjainak rövid életrajza. Sz. L.	390
<i>Bakk</i> Endre: Kézdi-Vásárhely és a Jancsó-családok. —ys.	282
<i>Béthy</i> Zsolt: A magyar irodalom története. F. Z.	133
<i>Esterházy</i> Sándor: A Jus szó jelentése a római jogban. <i>Somló</i> Bódog dr.	133
<i>Ferenczi</i> Zoltán dr.: Petőfi életrajza. <i>Versényi</i> György dr.	488
<i>Godenhjelm</i> : A finn irodalom története. Ford. <i>Butler</i> D. Ede. Ism. <i>Kropf</i> Lajos	443
<i>A gyulafejevári</i> akadémia 1657. tanrendje. <i>Domján</i> István	481
<i>Jancsó</i> Benedek: A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota. —ys.	392

TARTALOM.

	Lap		Lap
<i>Jancsó Sándor</i> : Kálvin élete és egyházpolitikája. <i>Kanyaró F.</i>	274	Olaszország tanügye. <i>P—p.</i>	278
<i>Kórodi Péter</i> : Alsófehérmegyei évkönyv. <i>Téglás Gábor</i>	441	<i>Polignac M.</i> : Magyar költők francziául. <i>Kr. L.</i>	231
<i>Nagy Bénjámín</i> : A magyarországi jobbágy állapota Róbert Károlytól 1514-ig; ism. <i>Gombos F. Á.</i>	498	<i>Vloch</i> -ok Perzsiában a XVII. század elején. <i>Kr. L.</i>	278
<i>Nagy Sándor</i> : Háromszék önvédelmi harca 1848—49-ben. — <i>d.</i>	440	III. Különfelek.	
<i>Publius Terentius Afer</i> vigjátékai. <i>Ford. Kis Sándor dr.</i> — <i>i—s.</i>	394	A honfoglalás és Erdély. (<i>Karácsonyi János dr. könyvéről</i>)	452
<i>Simonyi Zsigmond</i> : Német és magyar szólások. <i>Melich János.</i>	40	<i>Balassa József</i> válasza <i>Veres Ignác</i> znak	189
— — Tüzetes magyar nyelvtan. <i>Veress Ignác</i>	126	<i>Farlas Róbert dr.</i> : A kassai kath. főgymn. története 1657—1895. <i>Sólyom Lajos.</i>	450
<i>Somló Bódog dr.</i> : A parlamentarizmus a magyar jogban. <i>Krenner Miklós.</i>	445	<i>Farnas Dezső</i> : Arany és Tompa kiadatlan levelei	446
<i>Szlávik Mátyás</i> : A bölcsészeti történetéhez Magyarországon. <i>Gál Kelemen dr.</i>	136	<i>Görgei Arthur</i> 1848—49-ben	191
<i>Vajda János</i> költeményei. <i>Ravasz Árpád</i>	186	Hunyadvármegye ezredévi emlékünnepe. <i>M—r.</i>	402
<i>Váczy János</i> : Berzesenyi Dániel életrajza. <i>Demek Győző.</i>	178	<i>K. F.</i> : Turkesztáni s magyar rokonság	42
<i>Váradi Gábor</i> önéletrajza. <i>Bel-laagh Aladár</i>	39	<i>Kanyaró Ferencz</i> : A vadrózsák egy féltreértett helye	44
<i>Vigyázó Ferencz</i> gr. alkotmányjogi munkái. — <i>gh.</i> — <i>r.</i>	76	A Mátyás-szobor alapkövébe tett oklevél	398
II. Külföldi irodalom.		<i>Pallós Albert</i> : Marostordavármegye és Marosvásárhely sz. kir. város népoktatási intézeteinek története. <i>Sólyom Lajos</i>	449
Angol élet- és jellemvázlatok Magyarországról. <i>Kr. L.</i>	275	<i>Ponori Theurewick Emil</i> elnöki beszédei. — <i>i—s.</i>	500
<i>Benoist Charles</i> : A modern állam válsága. <i>B. A.</i>	81	A kolozsvári egyetem építése	502
<i>Burns</i> költeményei fordításban. Kiadta <i>Jacks W. Kr. L.</i>	185	<i>Sz. L.</i> : Millennium	193
<i>Burckhardt</i> Jakob: A renaissancekori műveltség Olaszországban. <i>B—r. S.</i>	131	— — <i>Don Quijote de la Munk</i> (ács)	283
<i>Freeman A.</i> : A történetírás módszerei. <i>Márki Sándor.</i>	34	— — <i>Mátyás király</i>	357
<i>Gass</i> : Optimismus és pessimismus. <i>Szlávik Mátyás dr.</i>	77	— — <i>H. L. a Hadúr-tagadó</i>	452
<i>Kaftan</i> : A kereszténység és a philosophia. Ism. <i>Szlávik Mátyás dr.</i>	490	— — <i>Teleki Mihály emléke</i>	400
<i>Kont J.</i> : Magyarország irodalma. <i>Kr. L.</i>	184	<i>Török István dr.</i> : Czigány togatus	43
<i>Kretschmayer A. dr.</i> : <i>Gritti Lajos</i> élete; ism. <i>Veress Endre</i>	494	Különféle rövidebb czikkek: 83, 140, 236, 285, 403, 451, 501, 502	
<i>Nietzsche</i> elmélete. <i>Steiner R. Fr.</i> után <i>Szlávik Mátyás dr.</i>	232	<i>Erdélyi könyvtár</i>	47
		<i>Folyóiratok</i> 46, 141, 238, 287, 405, 453, 504	
		IV. Hivatalos Értesítő.	
		Szakosztályi közgyűlés	84
		Szakosztályi tagjainak névsora	90
		Szakosztályi értesítő	90, 192, 505
		Erdélyi Múzeumi Értesítő	505
		Tagdíjzítések és tudnivalók a borítékon.	

ERDÉLYI MÚZEUM

XIII. kötet.

1896.

I. füzet.

Monroe s a Monroe-elv.

— Az amerikai és angol viszály alkalmából. —

(Első közlemény.)

Az a büszke izenet, melyet *Cleveland*, az éjszak-amerikai Egyesült-Államok elnöke a venezuelai határok kérdésében a múlt évi decemberben Angliához küldött, újból emlékezetbe hozta Monroe hatalmas elvét, melynek röviden az a foglalata, hogy: *Amerika az amerikaiaké*. A mi lapjaink jobbadán angol szempontból ítélik meg azt az elvet s így magának *Cleveland*nek föllépését is; tehát ha nem egyenesen igazságtalanok, legalább is egyoldalúak. Pedig az a körülmény, hogy hazánkon kívül a nagy világban sehol sem él együtt annyi magyar, mint az Egyesült-Államok területén, mert az ottan elszórtan lakó magyarok száma közeljár a félmillióhoz, kívánatossá tenné, hogy önálló felfogásunk legyen ebben a kérdésben. S a Monroe-elvről szólva, az látszik legegyszerűbbnek, hogy megismerkedjünk magával *Monroeval*, kit az Egyesült-Államok 1817-ben választották *Madison* elnök utódává. Életének, de különösen elnökségének főbb mozzanatai mindenesetre nagyobb világosságba helyezik most annyiféleképp megítélt nagy elvét.

Azon nagy államférfiak közül, kiket a függetlenségi harc dicsőséges napjaiban *Virginia* nevelt a hazának, az új elnök, *James Monroe* volt az utolsó. Mintha csak szabályban állapították volna meg, hány esztendőnek kell lennie a kormány vezetőjének: az eddigi elnökök, a valamivel idősebb *Adamsot* kivéve, mind 57 esztendőskorokban kezdték meg működésüket. Ebben a korban volt *Monroe* is. 1758 április 28-án *Virginia* egyik falujában született. Már mint joghallgató részt vett a függetlenségi harorúban, hol ezredességig vitte s ifjan, 1782-ben tagja lett *Virginia* törvényhozó testületének, a rákövetkező esztendőben pedig magának a kongresszusnak is. Mivel az 1780. évi határozat értelmében 3 évnél tovább

egy húzamban nem lehetett törvényhozó, a cyklus leteltével visszavonult falusi jószágára és csak 1790-ben lépett ismét közpályára, a midőn Virginia a senatusba küldte. 1794—96 közt Franciaországban képviselte a köztársaságot, de oly kevés sikerrel, hogy visszahívatása után külön röpiratban, a diplomatiái okiratok egész tömegének közlésével kellett védekeznie az erélytelenség vádja ellen. Midőn személyes és politikai barátja, Jefferson lett az elnök, Monroe is átvette (1799—1802.) Virginia kormányát; majd 1803-ban Párisba és Londonba, 1804-ben Madridba, 1806-ban Londonba küldték követül s Európában maradt 1808-ig. 1811-ben ismét Virginia kormányzója s még abban az esztendőben Madison államtitkára lett. Az 1812—15. évi háború végén, Armstrong visszavételével, a hadügyek vezetését vette át s az utolsó hónapok sikereit jórészen neki lehetett köszönni. A háború után, a helyreállítás nehéz munkájában, újra mint államtitkár szerzett érdemeket s főfeladataul a jó egyetértést tűzte ki és a pártvillongások megszüntetését; 1817-ben tekintélyes többséggel választották meg az Egyesült-Államok elnökül; s a férfiú, ki nagy tehetségek híjján is köztiszteletben állt rendkívüli szorgalma, férfias komolysága és nemeslelkűsége miatt, 1817 márcz. 4-én valóban átvette hazája ügyeinek vezetését.

1817-ben — kissé talán Washingtont utánozva — az éjszaki s 1818-ban a déli államokat utazta be, mindenütt keresve a pártemberekkel való érintkezést s mindenütt felhasználván befolyását, hogy csillapítsa a zaklatott kedélyeket. Egy bostoni lap már 1817 július 12-én a *jó egyetértés korszakának* nevezte elnöksége idejét. Nem kevés dicsősége Monroenak, hogy az előlegezett dicséretet meg is érdemelte. Útjában szigorú vizsgálat alá vette az elnök a *Bernard* tábornok tervei szerint készült parterősítéseket; mert ha ez időben még oly jó barátságban élt is Amerika Európával s ha az iljabb *Adams*, a külügyek új államtitkára s Európa viszonyainak legjobb ismerője, még oly békés politikára határozta is el magát, a múltkorihoz hasonló meglepetésnek nem volt szabad kitenni a köztársaságot. Spanyolországgal valóban mind feszültebbek lettek a viszonyok. 1813 óta lázban égett egész Dél-Amerika s a gyarmatok — Braziliát és Guyanát kivéve — egymásután kikiáltották függetlenségüket. Madison kormánya ezt Spanyolország s a gyarmatok belügyének tekintvén, szoros semlegességre határozta el

magát, mindamellett, hogy maguk a köztársaságiak, élükön Jacksonnal, a legteljesebb rokonszenvvel viseltettek a fölkelők iránt.

Monroe már régebben úgy gondolkozott, hogy Amerika csak az európai befolyás teljes kiszorításával lehet igazán nagy. Nem sokat törődve tehát a spanyolok washingtoni követének, Don *Onis*-nak azokkal a panaszaiival, hogy a fölkelők még az éjszak-amerikai vizeken is kalózkodnak a spanyolok ellen, a kongresszus megkérdezése nélkül, három hajón *Rodneyt*, *Grahamot* és *Blandot* küldte Dél-Amerikába, hogy teljes meggyőződést szerezzenek, van-e valami biztosítéka az ottan most alakúlt államok tartósságának s lehetne-e némi alapja a velük való szövetekezésnek. 1818 elején pedig néhány hajót egyenesen a Mexicoi-öböl partján garázdálkodó kalózkodók kiirtására rendelt. Mint hajdan Rómának, most Amerikának is a kalózkodók adtak alkalmat az első tartomány megszerzésére.

Rossz néven sem lehetett venni a köztársaságtól, ha akkor, midőn ezekkel a kalózkodókkal szemben Spanyolország teljesen erőtlenné mutatkozott, saját biztonságáról gondoskodni akart. Épen 1817-ben történt, hogy ott, hol Georgia és Florida a Georgiai-öböl partján összetalálkozik, egy *Aury* nevű kalandor 150 emberből álló kalóztelepet rendezett be és csempészettel, rabszolgákkal való kereskedése által nemcsak a spanyoloknak, hanem a köztársaságiaknak is alkalmatlankodott. Egy másik ilyen banda Texas déli részén, a Galveston-öböl tájékán szervezkedett s innen is, onnan is csak nevette a spanyolokat, kik Floridából semmit sem árthattak nekik, mert csupán Pensacolában és St.-Augustineben, a félsziget éjszaknyugati és északkeleti pontjain volt némi őrségük. Magában Floridában gazdáltnak látszott a mocsaras terület; a *szeminola* (vándor) indiánokon kívül máshonnan menekült indiánok és négerék verődtek ott össze s bosszút esküdvé a »sápadt emberek« ellen, folytonos beütéseikkel háborgatták Georgia ültetvényeseit.

Amott a *hibusztierek* köztársaságának visszaállítását, emitt az indián- és néger-elem folytonos erősödését csakugyan nem tűrhették az Egyesült-Államok. »Tudassa velem, — írta a megzabolázásukra küldött *Jackson* az elnökhöz, — hogy az Egyesült-Államoknak szükségük van Floridára s 60 nap alatt a miénk lesz.« A beteg elnöknek ugyan meg sem mutatták ezt a levelet, Jackson azonban 1818 márcziusában úgy fogott a hadjárathoz, mintha csak-

ugyan megbízták volna Florida meghódításával. 3300 főnyi seregének élén nyers szigorral járt el a kezei közé jutott indiánok és négerék, sőt a spanyolok ellen is, kiknek egyik erősségét, Pensacolát olyan ürügy alatt, hogy szállást ad a menekülőknél s őket még fegyverrel és élelemmel is segíti, hamarosan bevette, amerikai őr-séggel megrakta, a spanyol kormányzót pedig elmozdította. Egész Angliát magára zúdította azzal, hogy két angolt kivégeztetett mind-
amellett, hogy a haditörvényszék az egyiket csak megkorbácsolásra és egy esztendei fogságra ítélte. Az emberiség érzületét sértette azzal, hogy barátság ürügye alatt hajójára csalt s ott felakasztatott néhány indián-főnököt. Mivel Jackson már St.-Augustinet is el akarta foglalni, a spanyol kormány nem ámitotta magát többé olyasmivel, hogy a felszigetet megtarthatja. Az amerikai kormánynak Don *Onís* okt. 24-én átadta a két Florida átengedésére vonatkozó szerződés tervezetét, mire okt. 31-én *Adams* államtitkár kijelentette, hogy viszont az Egyesült-Államok sem indítanak keresetet a kereskedésükben idáig esett károk miatt. *Monroe* 250 ívrétű lapon kinyomatta s a nov. 17-én megnyílt kongresszus elé terjesztette az ide vonatkozó leveleket.

Megnyitó beszédében kijelentette, hogy mind Spanyolországra, mind Amerikára nézve igen fontos feladat az egyetértés fentartása. Mindenki előre láthatta a Floridában történeteket; Amerika nem tűrhette határain slibuszliereket és Spanyolország elkerülhette volna a kellemetlenségeket, ha átengedi ezt a tartományt Amerikának. Pensacolát s a floridai indiánok fékentartására szolgáló Szent-Márk erősségét Amerika hajlandó visszaadni, de csak akkor, ha spanyol tiszt vezetése alatt elegendő őrseget küldenek bele. *Adams* államtitkár külön jegyzékben is ügyekezett meggyőzni *Pizarro* spanyol külügyminisztert, hogy Florida ügyében valóságos kényszerhelyzetbe jutottak az amerikaiak; a *Times*, *Courier* s a többi angol lap azonban hevesen kikelt eljárásuk ellen, a nélkül, hogy nyílt tiltakozásra bírhatták volna a kormányt. Hosszas alkudozások után — mialatt Don *Onís* maga is kifakadt a spanyol államférfiak korlátolt felfogása ellen, — a szerződés szövegét *Onís* és *Monroe* csakugyan megálla-pították és pedig — főbb pontjaiban — olykép, hogy az Egyesült-Államok kárhoztatják Jacksonnak Floridába való beütését s hogy a két Florida átengedése árán Spanyolországgal szemben Amerika lemond minden követeléséről.

Jackson, ki első felindulásában párbajra akarta hívni a washingtoni politikusok egy részét, nem tartozott a könnyen elejthető emberek közé. Népszerűsége védte. A déliek annyira szerették, hogy mikor pl. november elején Huntsvilleben (Alabama éjszaki részében) résztvett egy árverésen, a többi vevő azonnal visszalépett s a kívánt földet ráhagyták holdanként 2 dollárjával; pedig rosszabb földért is szívesen adtak 83 dollárt. Őt, a háborúskodás megkezdőjét, jelölte kormányzóul a közvélemény azonnal, a mint értesült, hogy 1819 február 22-én mind a két kormány megállapodott abban, hogy Spanyolország Floridát átengedi, Amerika pedig ennek tejjében megfizeti helyette azt az 5 millió dollárt, melyet kártérítés fejében követelnek tőle a yankee-kereskedők.

Az amerikai sajtó diadalmas hangja azonban gondolkodóba ejtette az európai diplomatiát, mely most aprólékos fogásokkal tartóztatta a spanyol királyt a szerződések végleges megerősítésében. A lapoknak az a híre, hogy *Texas* is megszerezte volna Amerika, valótlanságon alapult,¹ mert ez az esemény csak 1845-ben következett be. Ép ilyen kaesának bizonyult az az állítás is, hogy ezzel egyidőben Svédországtól *Barthelémy-szigetet* is magához váltotta volna az Unió. De így is meg lehettek elégedve az amerikaiak. Floridával egyszerre a fél-Magyarország nagyságával fölérő terület nyertek. »Most már — írta 1819 február 27-én a New-York Advertiser — déli határaink egészen ki vannak kerekítve. Nincs azokon belül idegen terület s így kevesebb okunk lesz ezentúl az európai hatalmasságokkal való viszálykodásra. Nem tartozik reánk, mi okból mondott le Spanyolország ezekről a tartományokról. Nekünk elég, hogy Florida a mienk s hogy elrablott vagyonaikért kereskedőink elégtételt nyertek. Ha kormányunk szeliden s igazságosan bánik az indiánokkal, remélhetjük, hogy végük szakad azoknak a gyakran ismétlődő vérontásoknak, melyek idáig mind a két részt annyiször szomorították s hogy az indiánok maradékai oly szerencsések lesznek, a mint csak állapotaik engedik. Nincsen már egyéb szomszéd-

¹ Texasnak csupán a Trinidad-folyó mellett levő azt a részét kapta meg Amerika, hol a francziák — köztük a *Lallemand-testvérek* és a csempészetéről híres *Lafite* — a Champ d'Asyle nevű telepet alapították. A franczia telepnek feloszlatusát, mint a személyes szabadság megsértését, méltán rótták meg az amerikai lapok.

dunk, mint Canadában az angol. Talán ez is észreveszi, hogy helyzete napról-napra gyöngül. Talán eljön egykor az az idő, mikor Éjszak-Amerikának földje körszögül független lesz s hogy a Szent-Lőrincz-folyam ép úgy hatalmunk alá jut, mint most a Mississippí és Mobile.« Valóban efélettől félt a *Times* is és nagy lármát ütött, hogy ha két hatalmasság ilyenformán csereberélheti tartományait, könnyen megbomlik az egyensúly s hogy Floridából az amerikaiak tönkreteszhetik az angolok nyugat-indiai kereskedését.

Egygyel több ok arra, hogy végre-valahára szabályozzák már ezeket a kereskedelmi viszonyokat s hogy Canada felől egész pontosan kijelöljék a határokat. Az angol és amerikai megbízottak 1818 okt. 12-én csakugyan megállapították a *kereskedelmi szerződés* főltételeit, melyeket *Monroe* 1819 jan. 30-án alá is írt. Az angolok megengedték, hogy az amerikaiak New-Foundlandnál és Labradornál ismét halászhassanak s hogy a partokon megszárássák halaikat. Mivel a *Lake of the Woods*-tól (az Erdők-tavatól) nyugatra Canada déli s az Egyesült-Államok éjszaki részén nem volt olyan jó természetes határ, mint attól keletre, most a nevezett tótól nyugatra egészen a *Roucky-Mountains*-ig az éjszaki szélesség 49-ik fokát ismerték el határul s kijelentették, hogy az azon túl, a hegység és a Csendes-Oceán közt levő területen még tíz esztendeig mind az angolok, mind az amerikaiak szabadon járhatnak, kelhetnek s kereskedhetnek. A matrózok erőszakos fogdosása ellenében ugyan ez a szerződés sem adott orvoslást, az eredmény azonban mégis aggasztotta az angolokat, kivált mikor híre járt, hogy az éjszaki szélesség 56-ik fokáig az oroszok is lemondtak Amerika éjszak-nyugati részeihez való jogaikról. »Senecaként túrni vagyunk kénytelenek — szólt a *Morning Chronicle*¹ — a mit meg nem változtathatunk. Az éjszak-amerikai nép kezdettől fogva a maga jövődöbel nagy hatalmáról s uralmáról álmodozik s hadi hajóit évekint szaporítja, hogy az Anglia ellen való hadakozásra készen álljon. Az amerikaiak oly nagyravágyók lévén, mint a rómaiak, épen olyan keményszívűek s érzéketlenek is. Éjszak-Amerika államtérftai nagyon felülműlják a mieinket. Nagyon jó volna tudnunk, melyik iskolában tanútták ezt a tudományt? A francia forradalom, Louisiánának megszerzése s

¹ Idézi *Nemzeti Újság* 1819., 276—7.

az utolsó hadakozás eredményei olyan lökést adtak az Egyesült-Államoknak, hogy egy ugrással száz esztendőtl haladtak és ha még azt is megengedjük nekik, hogy a délamerikai független államokkal hamarabb lépjenek barátságos kötésre, mint mi, úgy önmagunk toljuk még száz esztendővel előbbre.« Pedig ez is bekövetkezett. S a mellett épen akkor futott híre, hogy Amerika a Mexicoi-öböl védelmére még abban az esztendőben 4 s a Chesapeak-öbölben 5 erősséget készülni építtetni közel 6 millió dollár költséggel s hogy *Monroe* elnök *Jackson*-nal 1819 márcz. 30-án hadi tanulmányi útra indult. »A hol megjelenik, — írták az amerikai lapok — minden visszavonás és ellenkezés úgy elenyészik, mint harmat a nap előtt.« Az amerikai lapok a nyáron is háborúval fenyegetöztek Anglia ellen; azonban becsstelenségnek tartották volna azt a gyöngye Spanyolországgal szemben mindamellett is, hogy ennek királya tényleg még mindig nem adta át Floridát. Halogatásának oka nem az volt, mintha attól félt volna, hogy az éjszakiak elismerik, hanem az, hogy egyúttal meg is segítik a délamerikaiakat. Természetes, hogy az amerikaiak az angolokat okozták a halogatásért s hogy egy angol-spanyol brazíliai szövetséget Florida megtartása érdekében nagyon is közel állónak képzeltek. El is rendelték már *Perry* vezetéce alatt a hajóhad mozgósítását s ha a zsoldos katonaság száma 1814 óta nem ment is többre 10,000 embernél, nem minden tüntetés nélkül emlegették, hogy az 1816. évi népszámlálás szerint 18—45 év között 745,556 fegyverfogható férfjok van.¹ *Monroe* azonban egyelőre beérte azzal, hogy az 1819 decz. 7-én megnyílt kongresszuson tárgyiás előterjesztést tegyen Spanyolország szűkkeblű eljárásáról. Jelentését decz. 9-én kinyomatni s a külföldi követeknek is megküldeni rendelte a kongresszus.

1820 márcz. 8-án *Adams* törvényjavaslatot terjesztett a kongresszus elé, mely szerint az elnök fölhatalmazást nyer Florida elfoglalására s az összes floridai hivatalok betöltésére, a személy-

¹ 1824-ben volt a tengeren s a tavakon az Egyesült-Államoknak 7 drb. 74 ágyus sorhajója, 5 drb. 44, 3 drb. 36, 2 drb. 24, 4 drb. 18, 1 drb. 14 és 5 drb. 12 ágyus hajója. 1815-ben épült első gőzfregátja, melyhez azóta még 4 kisebb járult. A kalózok ellen 15 bárka és salup működött; a tavakon 27 nagyobb hajó és 14 ágyúsálp járt. Ebben az esztendőben még 5 sorhajót és 5 fregátot készítettek.

és vagyonbiztosság s a vallásszabadság oltalmazására s az Egyesült-Államok törvényeinek életbeléptetésére. 16-án már 400 katonát indítottak Florida felé s odarendelték a Havannában állomásozó 3000 embert is. Mivel azonban a francia, angol és orosz kormányok felajánlották a spanyol udvarnál való közbenjárásukat, az amerikaiak is felfüggesztették az ellenségeskedés megkezdését. Csak ilyen fenyegetések és bonyodalmak után szánta rá magát a spanyol kormány, hogy végre-valahára, 1821 márcz. 3-án teljesítse több mint két évre felvállalt kötelezettségét s átadja Floridát, melynek kormányát most valóban átvehette *Jackson*; de csak azért, hogy néhány hónap múlva, miközben százféleképen bosszantotta a washingtoni urakat, daczosan és duzzogva vonúljon vissza. Jellemzi a yankeeszellemet, hogy az átvétel megtörténtével, július 14-én St.-Augustinban azonnal megindult egy angol hírlap.

Florida elfoglalását nemcsak a kalózkodás megszüntetése végett, hanem a miatt is követelték a déli államok, hogy megszökő *rabszolgáiknak* ne szolgálhasson menedékül. Ha még úgy húzódozott is ettől a gondolattól Monroe kormánya, a valóságban mégis a rabszolgatartók kedvében járt, mikor annyit táradozott Florida megszerzésében. Egy más körülmény még határozottabban napirendre hozta a *rabszolga-kérdést*. 1818 végéig 22-re szaporodott már az államok száma, még pedig véletlenül olyanformán, hogy a mikor a rabszolgatartó Kentucky, Mississippi vagy Alabama kérte az államok közé való felvételét, ugyanakkor hasonló kérelemmel fordult a kongresszushoz a rabszolgaellenes Vermont, Indiana vagy Illinois is. Így maradt meg a pártok közt való egyensúly. Mikor azonban Indiana délnyugoti szomszédja, Missouri-terület is államiségért folyamodott, egyszerre heves vita támadt, meg lehet-e ottan engedni a rabszolgaságot, vagy sem. Ekkortáiban azonban már kezdtek észrevenni, kivált az éjszakiak, hogy kissé furesa világításban állhatnak a külföld előtt, midőn míg egyrésről az ember jogait hirdetik, másrészt állatok módjára bánnak színes embertársaikkal. Eleintén a társadalom mozdult meg. A quäkerek már 90 esztendővel azelőtt, 1727-ben sürgették a rabszolgaság eltörlését s 1751-ben nemcsak szabadon bocsátották négereiket, hanem tanittatásukról és letelepítésükről is gondoskodtak, 1780-ban pedig kieszközölték, hogy Pennsylvania, majd New-York-állam szabadoknak jelentette ki mindazokat a néger rabszolgákat, kik a függetlenségi nyilatkozat meg-

tétele után területén születtek. Ugyanúgy határozott New-York is az 1799 július 4. után születettekről. Ezzel a néger mindencetre vesztett értékéből, mert az eladásnál már csak saját személyét vették tekintetbe, holott árát azelőtt a családjától remélt szolgáltatásokhoz szabták. Különbösen is rossz útra tévedt a philanthropia; mert az lett belőle, hogy a pennsylvaniai vagy new-yorki gazda a nyakán veszett öregebb négert, ki nem versenyezhetett a fehér ember munkájával, eladta valamelyik déli államba, hol a gyapot- és cukornádföldeken még a töpörödött aggasztányokat is használhatták, — hol a fehér ember csak felügyelt, de nem dolgozott s így nem is versenyzett a négernek munkájával és a hol — mindezek következtében — többet is adtak a négerért, ki tehát, az emberszeretet dicsőséges nevében, csak gazdát cserélt. S nem járt jobban szabadnak született fia sem, mert a társadalom megvonta tőle azokat a jogokat, a mitket maga az állam adott.

A Philadelphiiában 1787. tartott konvent a rabszolgák behozatalát csak 1808-ig engedte meg. Mivel azonban a rabszolgaszállítókkal nem bántak úgy, mint közönséges kalózzokkal, azzal mocskolták be az időközben köztörvénynyé lett határozatot, hogy 1804—1808 közt Dél-Carolinába egymagába 50.000 négert engedtek beszállíttatni. Az angolok példájára — talán szegényletükben — 1808-tól az amerikaiak is eltörölték a rabszolgakereskedést. Azonban épenséggel nem gátolták a csempészetet. Még 1819-ben is 14.000 főre tették a rabszolgák behozatalát. 1820-ban csupán Maine, New-Hampshire, Vermont, Massachussets, Ohio s Michigan nem ismerte a rabszolgaság intézményét; 300 on alúl volt a rabszolgák száma Rhode-Island, Connecticut, Pennsylvania s Indiana államokban is. Legnagyobb tömegben (425,153) laktak a szabadság vezérállamában, Virginiában, hol a népességnek csaknem 40%-át tették.

Néhány statisztikai adat eléggé megvilágítja ezt a helyzetet. Az Egyesült-Államoknak volt ¹

1790-ben	3.929,827 lakosa; ebből	697,897 rabszolga	=	17,7%				
1800-ban	5.305,925	»	»	893,041	»	=	16,8	»
1810-ben	7.239,814	»	»	1.191,364	»	=	16,4	»
1820-ban	9.638,131	»	»	1.538,064	»	=	15,9	»

Átlag 6.556,428 lakosa; ebből 1.080,091 rabszolga = 16,7%

¹ Számításaimat a *Haraszty* által (Útazás Éjszak-Amerikában, 97—98. lapon) közlött statisztikai adatok alapján tettem meg.

Missouri-terület, mely most az államok közzé való fölvételét kérte, még az 1820 évi átlagon is alúl maradt, a mennyiben ott 15,4% rabszolga volt; igaz, hogy ez tíz év alatt 33 és 20 év alatt 100% növekedést jelentett. Figyelmet érdemel, hogy míg — az egész köztársaságban — az első húsz esztendőben átlag $3\frac{1}{2}$, addig az utolsó tíz esztendőben már nem egészen 3%-ra ment évenként való gyarapodásuk, a mi nem a születés, hanem a behozatal csökkenését jelenti. *Randolph, Clay, Crawford* stb. lelkes beszédekkel mondtak egyszer-másszor a rabszolgák érdekében; szónoklataik hatását azonban nem kevésbé ronthatta, hogy csak rájuk kellett tekintenie annak, a ki rabszolga-tulajdonost akart ismerni; s hogy csak a kongresszus palotájának ablakain kellett kipillantania, a ki rabszolgavásárt akart látni.

Philanthropok, a kiknek a szíve elfacsarodott, mikor jajgatott a lány, kit apjától, — a feleség, kit férjétől, — az anya, kit gyermekétől szakítottak el, 1816. decz. 31. Washingtonban gyarmattársulatót alapítottak a végből, hogy a szabad négereket Afrikába telepítsék vissza. Iskolázott négereket akartak szállítani oda, a sötét földrészbe, kik azután majd az amerikai és európai fölvilágosodást és műveltséget terjeszszék fajrokonaiik közt. 1820 ban tették az első kísérletet, mikor 30 néger-családot szállítottak Sherbro-szigetere, (Sierra Leona partjaival szemben). Mikor ezek csakhamar elpusztultak, 1821-ben a Cap Mesuradonái alapítottak egy új telepet, melyet a köztársaság elnökének tiszteletére *Monroviának* kereszteltek el, s ezt tették a *Liberiának* nevezett köztársaság fővárosává. Talán javára is vált a mozgalomnak, hogy ekkor még nem tudták, milyen csekélységgé fog összezsugorodni az olyan vérmes reményeket keltő kísérlet. Az első 15 esztendőben mindössze is csak 809 négert vittek oda vissza s ezekről a negerekről nagyon igaznak bizonyult, a féltudás mennyivel veszedelmesebb a csupa tiszta ostobaságnál. Mert a négerek egykori tanítóiknak inkább rossz tulajdonságait honosították meg újra fölhalált hazájukban s jó tulajdonságaikat is csak majmolták, — nem követték. Azonban, ha még úgy gúnyolják is egyesek ezeknek a néger-barátoknak vállalkozását s ha még úgy kétségbe vonják is szándékaik tisztaságát, az a mozgalom valamivel mindamellett is közelebb vitte megoldásához a néger-kérdést, ép úgy, mint azok a lapok és könyvek, melyek a

legridegebb természetességgel rajzolták a rabszolga-élet fölháborító jeleneteit.

A kongresszus 1819-ben törvényt hozott, melyben *kalózkodásnak* bélyegezte a rabszolga-kereskedést. Igaz, hogy csak fél-rendszabály volt ez, mert a senatus törölte belőle azt a pontot, mely halállal bünteti a rabszolgával kereskedő amerikai polgárt. De mikor épen akkortajban írták a lapok, hogy New-Yerseyből partikalózok számos fölszabadult négert megint rabszolgának hurezoltak el, — ennek a törvénynek a közvéleményre mégis csak kellett hatnia. A szökött rabszolgák visszahozataláról szóló szigorú törvényjavaslatot már tárgyalni sem akarta a kongresszus; a mi által élénk elégtétlenséget keltett a déli államokban.

Délen mindenütt *nagybirtokok* voltak, éjszakon csak kisebbek; sőt nem is volt általános a földművelés, mert a lakosságnak egy jelentékeny része *ipart* űzött. Amott minden emberre körülbelül 80 hold szántóföld jutott s így mindenestre több, mint a mennyit megművelhetett. Innen van, hogy a rabszolgatartás szokása 90%-ban a déli államok bűne lett s hogy a latifundialis gazdálkodás itt is ép úgy az emberiség rovására történt, mint valaha Rómában s mint mindenütt, a hol ennek a rendszernek hódoltak. Igaz, hogy Éjszak szabadelvű iparosai és farmerei négyannyi forgalmat csináltak, mint a déliek; de az is igaz, hogy ez a kisebb jövedelem csupán néhány nagyúr közt oszlott meg s hogy a tőkepenzes semmit sem juttatott a munkásnak, a rabszolgának, míg az éjszaki kisbirtokos és iparos drága pénzen fizette a napszámot. A Crassusok és a Lucullusok rabszolgarendszere nemcsak az ókorban nyomta el a szabadkeresetet. A szabad munkásnak sinyenie kellett az ingyen dolgozó rabszolga mellett.

Épenséggel nem volt tehát közönyös kérdés egyik félre sem, megengedjek-e a rabszolgatartást az államiságért most folyamodó *Missourinak*? Voltaképp nemcsak Missouri forgott szóban, hanem valamennyi terület, mely ezentúl hasonló kérelemmel fordulna az egyesülethez. Tehát *elvi* fontosságú határozatot kellett hozni. Missouriban 1810-ben 3000, s 1820-ban már 10,000 rabszolgát írtak össze; az arány körülbelül ugyanaz maradt; a rabszolgák a szabad népességnek azelőtt is, most is körülbelül hetedrészét tették. Csak a római történetet kellett valamennyire ismerniök, hogy elképzel-

hessék az amerikaiak, milyen veszélyekkel fenyegeti őket a rabszolgatartás. A régieknél a rabszolga is ahhoz a fajhoz tartozott, mint az úr maga s a rabszolga ott gyakran műveltebb volt uránál, úgy, hogy a szabadság megadásával egy-két nemzedék után eltűnt az úr és a szolga közt való társadalmi különbség. De ha még így is rettenetesek voltak a Spartacusok, mitől kellett tartani itt Amerikában, hol fajra, műveltségre oly óriási különbség mutatkozott gazda és rabszolga közt? S ha kimondanak is a *négerek egyenjogúságát*, a miről különben ekkor még csak költői lelkületű emberek álmodoztak, akkor sem lehetne megakadályozni, hogy a yankee-társadalom, mint idegent, le ne nézze a négert. Ha már a római patricius is csak gúnnyal tudott tekinteni a plebeiusra, az 1789. után élt francia arisztokrata pedig a polgárra, kivel különben jogait megosztotta, mit lehetett várni a négerek emancipációjától? Pennsylvania fölszabadítván a rabszolgát, csak következetesen járt el, ha választójogot adott neki; de életével játszott mégis az a néger, ki valóban gyakorolni akarta a jogát; s nem tartották illendőnek, hogy még a templomban is oda üljön a fehér ember mellé a fekete. Ohio-állam eltörölte a rabszolgaságot; de a szabad négert is kitiltotta a maga területéről; igaz, hogy hasonlíthatatlanul jobban is felvirágozott, mint pl. a vele szomszédos Kentucky, melyben a munkát rabszolgák, tehát olyanok végezték, kik átkozták a göröngyöt, melyet vetés alá kellett fölszántaniok. Csak a szabad munka nemesít; s őket *korbáccsal* kergették dologra! De már ekkor kezdtek rájönni, hogy a megmunkáltatásra váró területek folytonos szaporodása annyira fölveri a rabszolgák árát, hogy immel-ámmal végezett munkájuk voltaképpen többbe kerül, mint a szabad napszámos fáradozása. Hiszen Louisianában ekkor átlag 584, Alabamában, Carolinában és Georgiában 390 s Marylandben, Virginiában stb. 280 dollárra becsültek egy rabszolgát.

Mentől több földet szereztek maguknak az Egyesült-Államok, annál jobban szétszóródtak a területükön élő rabszolgák, mivel a határokon belől barhová el lehetett őket adni. A Mississippi völgyében feltört új területek az addigiaknál még alkalmasabbak voltak cukornád- és gyapot-ültetvényekre. Már pedig ha e végből óriási árakat ígértek pl. Louisianában egy-egy jól megtermett rabszolgáért, fölment a négerek ára Kentuckyben, meg egyebütt is és így min-

denesetre válságosabb helyzetbe jutott a mezei gazdaság. Hiszen ha pl. a világgiacon a dohány ára, a növekvő verseny következtében csökkent, a rabszolga ára pedig ugyanaz maradt, sőt emelkedett, — természetesen, hogy Virginia, mely a nagy embereken kívül, kik Amerika szabadságát megalapították, termelt egyúttal dohányt is, a mihez épen a rabszolgák értettek legjobban, — egyszerre úgy találta, hogy vagy a dohánytermesztésről, vagy a rabszolgaságról, de az egyikről mindenesetre le kell mondania. S mivel kiszámította, hogy a dohány a napszámos munka mellett sem drágulna meg, ha nem is lelkesedett, okoskodni kezdett a rabszolgaság eltörlése érdekében. A rabszolgákat pótolhatnák az európai *bevándorlók*, kik annál olcsóbban kénytelenek dolgozni, mentől tömegesebben érkeznek; s így sokat lehetne nyerni a — dohányon. Másrészt azonban a négerek oly tömegesen laktak Virginiában, hogy egyszerre való felszabadításuk nemcsak gazdasági, hanem társadalmi, sőt — igen könnyen — állami válságot is okozhatott volna. A mit, csekély száma miatt, éjszokon túrni kénytelen, délen — hol nagy tömegben él együtt, — nem túrné el a felszabadított néger. *Jefferson* már előre látta, hogy a négert föl *kell* szabadítani; de nemcsak könyvekben, hanem élőszóval még ekkor is hirdette, a Monroe idejében, hogy ez a néger azután nem él meg *egy* államban a yankeével, hanem *külön államot* fog alapítani.

Oly államban, hol a fiú, kinek apja fehér, anyja fekete volt, rabszolgája saját édes apjának s kitéve annak, hogy eladás végett vásárról-vásárra huzcolják, — egészen máskép ítélték a rabszolgaságról, mint a hogy azt az éjszakiak, vagy az európaiak szerették volna s a négerek érdekénél előbbvalónak tekintették a maguk érdekét. Kétségkívül hatásos jelenet lehetett, mikor a kongresszusban Missouri kérelmének tárgyalásakor a newyorki *Tal-madge* egy harminczéves férfit tűzével szónckolván a mellett, hogy ebben az új államban már ne engedjék meg a rabszolgaságot, épen akkor hallgatott el, mikor odalenn lánczait esőrgetve vonúlt el egy rabszolga-csapat, melyet néhány fehér káromkodva, korbácsütések közt nógatott gyorsabb haladásra. A kongresszus ugyan elnapolta üléseit, mielőtt Missouri ügyében határozott volna, — a sajtó és a társadalom azonban megmozdult s a déliek nagy bosszúságára, ha nem is mindjárt a rabszolgaság eltörlését, legalább ter-

jedésének akadályozását s az 1787. évi törvénynek a Mississippitól nyugatra eső területen való életbeléptetését követelte. A vitát csakhamar a kongresszusnak újabban megnyílt ülészakaszában folytatták. A georgiai *Cobb* megjósolta, hogy ezzel a kérdéssel olyan tüzet gyújtottak, melyet az Oczeán minden vizével sem olthatnak el, mert ehhez vérfolyam kell. *Clay* azzal ijesztgetett, hogy az egyesület öt év múlva már három (egy keleti, egy nyugati s egy déli) államesoporra válik külön és *Jefferson* is aggódott az egyesület főmáradása miatt. *Monroe* elnök maga azonban az alkalmazkodás politikáját üzve, egyezkedésre intette a pártokat.

Jó cím volt erre, hogy Massachussets keleti része *Maine* név alatt külön állammá akart alakulni. Az éjszaki új állam fölvétele egy időre megint helyreállította volna az egyensúlyt a rabszolgartartó s a rabszolga-ellenes államok közt, mi különben csak a kérdés megoldásának elhalasztását jelentette. A taktikusok kivitték, hogy egy *billben* javasolták a két állam, Missouri és Maine fölvételét; s hogy ezt a billt azután 1820. márcz. 3-án el is fogadta a kongresszus. E szerint elejtették azt a kivánságot, hogy Missouri ne tűrje a rabszolgaságot s minden föltétel nélkül vették föl az egyesület kötelekébe. Azt azonban mégis kimondták, hogy Louisiana többi részében az éjszaki szélesség 36°30'-étől éjszakra a *rabszolgaságot végkép eltörlik*. Így akarták elejét venni a rabszolga kérdésben minden újabb vitának; vagyis kimondották eleve, hogy ettől a vonaltól éjszakra nem engedik meg a rabszolgartartást egy területnek sem, mely államiságért folyamodik; ellenben attól délre nolle-velle bele kell nyugodnia a rabszolgartartásba minden új államnak. Így tehát még közjogilag is választóvonal lett a 36°30' s valóban két csoportra, két ellenséges táborra osztotta az egyesületet. Két ellenséges táborra, mely 1861-ben évtizedek óta fölhalmozott gyűlölettel tört egymásra, hogy karddal oldja meg azt a kérdést, a mit parlamenti vitákkal megoldani most nem sikerült.

DR. MÁRKI SÁNDOR.